УДК 811.111(075.8)

Н. Олійник

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри ділової іноземної
мови та перекладу
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

КОНЦЕПТ *НЕСТАЧА/SCARCITY* В АНГЛОМОВНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Провідним постулатом когнітивної лінгвістики, що наразі активно розвивається, є думка щодо описання концептів як ментальних одиниць за допомогою аналізу засобів їх об’єктивації, що зумовлює для дослідників когнітивної лінгвістики першочерговість отримання вичерпного списку мовних одиниць, які об’єктивують концепти, тобто засобів «об’єктивації свідомості за допомогою мови» [1, с. 306]. Тому в сучасних лінгвістичних дослідженнях простежується особлива увага мовознавців до вивчення мовних явищ у динамічному, функціональному аспекті, що сприяє виявленню тих властивостей одиниць, що актуалізуються лише в мовленні.

Актуальність статті зумовлена зростанням значення економічної діяльності в житті людини та впливом, який остання має на свідомість людини взагалі та мовні засоби об’єктивації дійсності зокрема.

Концепти сегмента мовної картини світу (далі – МКС) ЕКОНОМІКА неодноразово ставали об’єктом лінгвістичних досліджень – концептосфера ЕКОНОМІКА з концептами ГРОШІ, ТОРГІВЛЯ, БІЗНЕС, РИНОК та ін. [2–5] і концепти КРИЗА, ЕКОНОМІЧНА КРИЗА [6–9], що дозволило встановити особливості прямої й образної мовної реалізації концептів МКС ЕКОНОМІКА, їхню національну специфіку, сталі та змінні діахронічні ознаки, а також визначити провідну роль, яку відіграє англомовна картина світу в розвитку економічної лексики, зокрема, вплив «системи метафоричних моделей, що функціонують в англомовних економічних текстах» [10, с. 5] на сучасну українську та російську мови [9; 10]. Наявність великої кількості досліджень, присвячених економічній сфері діяльності людини, свідчить про інтерес мовознавців до вивчення особливостей категоризації дійсності, пов’язаної з господарською діяльністю, у свідомості людини засобами різних мов не тільки з позицій когнітивної лінгвістики, але й із позицій математичної та прикладної лінгвістики [9].

Об’єктом нашого дослідження є термінологізований когнітивний концепт НЕСТАЧА/SCARCITY як одне з базових понять сегмента мовної картини світу ЕКОНОМІКА, що раніше не підлягав лінгвістичному аналізу.

Мета статті – визначити семантичні характеристики імені когнітивного концепту НЕСТАЧА (лексеми *scarcity* (n.)) і його зміст як провідного (дискурсоформуючого) концепту МКС ЕКОНОМІКА, а також установити його зв’язки з іншими термінологізованими концептами в англомовному економічному дискурсі.

У якості теоретичної основи дослідження спирається на когнітивно-дискурсивну парадигму, «націлену на розкриття концептуальної структури, яка стоїть за мовною формою» [11, с. 4], а комплексний аналіз цього концепту передбачає залучення й використання знань суміжних дисциплін, наприклад, таких, як економіка та фінанси, з метою більш повного й систематизованого аналізу семантики концепту НЕСТАЧА.

Згідно з алгоритмом дослідження концепту, запропонованим І.С. Шевченко [12, с. 133], у рамках цієї статті нашим *завданням* буде встановлення понятійної основи концепту, з’ясування його категоріальних характеристик і визначення імені концепту.

Знакова природа концепту полягає в можливості бути реалізованим засобами мови, зокрема, різними за структурою номінативними одиницями: словами, дериватами, словосполученнями [1, с. 429–438], а знак, який найбільш повно й адекватно передає зміст концепту, служить його ім’ям. За даними аналізу лексикографічних джерел [13], ім’ям термінологізованого концепту НЕСТАЧА, що належить до концептосфери ЕКОНОМІКА, є лексема *scarcity* (n.). Ця лексема збігається з домінантою синонімічного ряду *scarcity – deficit – shortage – crunch – dearth – deficit – drought – failure – famine – inadequacy – lack – insufficiency – lacuna – pinch – paucity – poverty – scantiness – undersupply – deficiency – shortage – want* [13]; володіє високою частотністю в економічному дискурсі (за даними Корпусу сучасного американського варіанта англійської мови (COCA), 2.2 vs 0.6 у розмовному дискурсі [14]) і має найбільшу кількість сем, які відображають окремі грані концепту, – 7 ЛСВ [15–17]: 1) якість або стан дефіциту: 1.1) недостатність як відсутність умов для підтримки життя, напр., *scarcity of important goods*; 2) нестача, напр., *a time of scarcity*: 2.1) *економ.* голод, напр., *scarcity of food*; 2.2) дорожнеча, напр., *temporary scarcity*; 2.3) *економ.* потреба/нужда, напр., *scarcity of labour*; 3) рідкість або нечаста поява: 3.1) *економ.* обмеженість ресурсів в економічній системі (як фундаментальна характеристика будь-якої економічної системи), напр., *Economics is about scarcity and choice*.

Слід зазначити, що більшість ЛСВ лексеми *scarcity* (n.) профілюються в понятійному домені ЕКОНОМІКА (ЛСВ 2.1, 2.2, 2.3 та 3.1), а ЛСВ 1, 2 і 3 – у понятійному домені МАТЕМАТИКА [18], що пояснює термінологічну природу концепту та його негативну оцінність на основі диференційної кількісної ознаки «менше норми». Саме на цьому постулаті будується класична економічна теорія: «бажання людей завжди будуть перевищувати ресурси, доступні для виконання цих бажань» [19].

Лексично представлені концепти прийнято розділяти на когнітивні та лінгвокультурні. Перший тип замінює поняття, це «натяк на можливе значення» й «відгук на попередній мовний досвід людини» [20, с. 282], «заснований на значенні слова, але враховує особистий і загальнонародний досвід» [12, с. 4]. Такі концепти-поняття

«формуються в мисленні переважно як відображення наукової та виробничої сфер дійсності (термінологія)» та «…вербалізуються, як правило, термінологічною й виробничою лексикою, а також лексемами раціональної семантики» [21, с. 82].

Ураховуючи термінологічний характер імені концепту НЕСТАЧА і його номінацій (приналежність до економічних термінів), вважаємо його когнітивним концептом і звертаємося до лексикографічних джерел, що визначають *scarcity* (n.) в економічному середовищі як «обмежену доступність економічних ресурсів (факторів виробництва) відносно необмеженого попиту на товари та послуги в суспільстві» [22], як «ситуацію, наявну на всіх ринках, де доступна менша кількість товарів, ніж попит на них, або їх потенційним покупцям для здійснення покупки бракує грошей». Це універсальне явище призводить до визначення економіки як «науки про розподіл обмежених ресурсів» [15].

За Й.А. Стерніним, інформаційний зміст концептів є «близьким до змісту словникової дефініції ключового слова концепту (якщо воно є), але в нього входять тільки диференційні денотати концепту ознаки й виключаються випадкові, необов'язкові, оціночні» [21, с. 77]. Так, змістом концепту НЕСТАЧА є сукупність диференційних ознак «недостатність умов для підтримки життя», «нестача», «голод», «дорожнеча», «потреба/нужда», «рідкість», «обмеженість ресурсів», в основі якого лежить ознака «відсутність певної кількості» з негативною оцінкою («менше норми»). Цей концепт виконує дискурсоформуючу функцію для сегмента МКС ЕКОНОМІКА як базовий принцип економічної теорії щодо розподілу економічних ресурсів, виміру виробничих можливостей та ін. і як головний чинник підприємницької діяльності людини, який спонукає її робити вибір і приймати рішення щодо способів оптимального використання обмежених ресурсів із метою задоволення індивідуальних і суспільних потреб, тобто є головним чинником економічного розвитку суспільства.

Дискурсивний аналіз, запланований у рамках цієї статті, дозволяє розширити лексико-семантичне поле концепту і включити інші прямі та непрямі номінації концепту, розкрити семантичні та когнітивні зв'язки між елементами концептосфери ЕКОНОМІКА, що репрезентовані різнорівневими номінативними засобами, а саме:

1) лексемами (*lack, deficit, insufficiency, austerity, bankruptcy, boom, credit crunch, deflation, depression* та ін.). Наприклад:

"The goods became obtainable, but not purchasable, because of ***the lack of purchasing power*** *among the population. So we get a recession"* [15];

2) вільними словосполученнями (*scarcity of money* та ін.): *"With clever pricing, clearer ownership and a bit of co-operation,* ***water scarcity*** *can be alleviated"* [The Economist, Nov. 5, 2016];

3) фразеологічними одиницями (*be as scarce as hen's teeth*):*"It was the President's inauguration and hotel rooms in Washington were* ***as scarce as hen's teeth****"* [23].

4) пареміями (*Scarcity sets the price*): *"This means all values are ascribed, and relative* ***scarcity sets the price*** *for the good"* [23], а також текстами (4) та засобами непрямої номінації (5), що дозволяє встановити за методикою семантики лінгвальних мереж С.А. Жаботинської [24, с. 58] каузальні зв'язки концепту НЕСТАЧА з іншими концептами МКС ЕКОНОМІКА, а саме: ПОПИТ, ПРОПОЗИЦІЯ, ФІНАНСИ, РИНОК, ТОРГІВЛЯ, ЕКОНОМІЧНА КРИЗА за каузативною схемою «CR-НЕСТАЧА спричиняє FT-наслідки»; негативні наслідки (*scarcity has catastrophic effects*, *contributes to social instability and civil strife*, *increases tensions*, *affects the production chain, fuels concerns* та ін.). Наприклад:

"In Colorado, ***water scarcity has increased tensions between farmers and oil companies****, who on occasion have competed for the same water supplies. That tension is not limited to the US – China, India, Brazil and other countries are struggling to balance growing energy demands with managing water and food resources"* [14];

"... while the sudden ***scarcity of money*** *in the Western financial system* ***would have catastrophic effects in the midst of a recession****"* [14];

"The looming ***scarcity of olive oil will affect the entire chain of production****, from olive mills down the line to exporters,* ***and has fueled concerns*** *about fraud and adulteration that could blight the reputation of a business worth about $2.5 billion for Italy"* [14].

З іншого боку, саме певний тип дискурсу, як «мова, занурена в життя», віддзеркалює актуальні для певного історичного періоду ознаки концепту. Саме когнітивно-дискурсивний підхід до вивчення концептів дає можливість проаналізувати концепт у взаємозв'язку його когнітивних і комунікативних характеристик, а також говорити про визначальну роль дискурсоформуючих концептів, які актуалізуються в його ключових знаках, складають змістовно-тематичне ядро, формують семіотичну модель і жанрову структуру того чи іншого типу дискурсу [25, с. 24].

Отже, здійснений аналіз свідчить, що іменем когнітивного концепту НЕСТАЧА є лексема-полісемант *scarcity* (n.), яка реалізує значення, профільовані в доменах ЕКОНОМІКА та МАТЕМАТИКА, що зумовлює його термінологічну належність. Внутрішня форма *scarcity* («відсутність певної кількості» з негативною оцінкою («менше норми»)) мотивує утворення ЛСВ «недостатність умов для підтримки життя», «нестача», «голод», «дорожнеча», «потреба/нужда», «рідкість», «обмеженість ресурсів», які профілюються в домені ЕКОНОМІКА та відповідних когнітивних ознаках концепту. Цей концепт виконує дискурсоформуючу функцію в сегменті МКС ЕКОНОМІКА як один із головних важелів економічного розвитку суспільства.

Перспективою подальших досліджень може бути розроблення та побудова лексико-семантичного поля й мережевої моделі концепту НЕСТАЧА, установлення засобів і моделей образної номінації, а також аналіз трансформацій структури й змісту концепту в діахронії.

Література:

1. Кубрякова Е.С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
2. Степанова Н.В. Англоязычные экономические медиатексты кризисного периода: когнитивно-дискурсивный анализ : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.В. Степанова. – Санкт-Петербург, 2014. – 20 с.
3. Silaški N. The MONEY IS A LIQUID metaphor in economic terminology – a contrastive analysis of English, Serbian and Romanian / N. Silaški, A. Kilyeni // Professional Communication and Translation Studies. –2011. – № 4(1–2). – P. 63–72.
4. Томашевская К.В. Лексическая составляющая экономического дискурса современника / К.В. Томашевская. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2000. –153 с.
5. Яроцкая Г.С. Концептуальная область «экономика»: лингвокогнитивный аспект исследования / Г.С. Яроцкая // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. Сер. № 9. Сучасні тенденції розвитку мов. – Вип. 6 : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – С. 230–234.
6. Олійник Н.А. Концепт ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в англомовному економічному дискурсі 1930-х і 2000-х років : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н.А. Олійник ; Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2015. – 20 с.
7. Сальтевська М.Ю. Метафоричне втілення концепту криза у сучасному англомовному газетному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М.Ю. Сальтевська. – Харків, 2011. – 22 с.
8. Цонева Л. Концепт «КРИЗИС» в болгарском и русском медийном дискурсе : [монография «Думата криза в медийния дискурс (българско-руски паралели)»] / Л. Цонева. – Велико Търново : Ивис, 2012. – 216 с.
9. Засанська Н.Д. Лексико-семантичне поле КРИЗА в українській та англійській мовах: графо-матричний і статистичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.21 / Н.Д. Засанська ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2016. –25 с.
10. Колотнина Е.В. Метафорическое моделирование действительности в русском и английском экономическом дискурсе : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.20 / Е.В. Колотнина. – Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 2001. – 261 с.
11. Шевченко И.С. Историко-когнитивные исследования: вопросы эвристики // Studia Philologica (Філологічні студії): зб. наук. праць / редколегія: І.Р. Буніятова, Л.І. Бєлєхова, О.Є. Бондарева [та ін.]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – Вип. 5. – С. 3–8.
12. Шевченко И.С. Эволюционные механизмы когнитивной семантики // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2016. – № 13. – С. 131–141.
13. Merriam-Webster Dictionary and Thesaurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.merriam-webster.com.
14. Davies M. Corpus of Contemporary American English (COCA) / M. Davies. – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://corpus.byu.edu/coca.
15. Business Dictionary.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.businessdictionary.com/definition/scarcity.html.
16. Collins English Dictionary. Complete & Unabridged 10th Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dictionary.com.
17. OxfordDictionaries.com. Oxford University Press, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://en.oxforddictionaries.com.
18. Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary: with additional material from A Thesaurus of Old English. – Oxford University Press, 2009. – 4448 p.
19. The American Heritage New Dictionary of Cultural Literacy. Third Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dictionary.com.
20. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты : [монография] / Г.Г. Слышкин. – Волгоград : Перемена, 2004. – 340 с.
21. Попова З.Д. Семантико-когнитивный анализ языка : [монография] / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2007. – 250 с.
22. Collins Dictionary of Economics – 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://financial-dictionary.thefreedictionary.com.
23. Farlex Dictionary of Idioms. 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://idioms.thefreedictionary.com/scarce.
24. Жаботинская С.А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции) / С.А. Жаботинская // Когниция, коммуникация, дискурс : междунар. электрон. сб. науч. ст. – 2013. – № 6. – С. 47–76 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home.
25. Шейгал Е.И. Культурные концепты политического дискурса / Е.И. Шейгал // Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах : материалы междунар. науч.-практ. конф. «Коммуникация–2002». – Пятигорск, 2002. – С. 24–26.

Анотація

Н. ОЛІЙНИК. КОНЦЕПТ *НЕСТАЧА/SCARCITY* В АНГЛОМОВНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджено ім'я та зміст когнітивного концепту НЕСТАЧА/SCARCITY в англомовному економічному дискурсі. Зміст концепту, утворений сукупністю семантичних ознак, умотивований базовою ознакою «відсутність певної кількості» з негативною оцінкою «менше норми». Ці ознаки профілюються в доменах ЕКОНОМІКА й МАТЕМАТИКА та мотивують відповідні когнітивні ознаки та їх концептуальні зв'язки з іншими концептами в дискурсі.

Ключові слова: англомовний економічний дискурс, когнітивний концепт, нестача, семантична ознака.

Аннотация

Н. ОЛЕЙНИК. КОНЦЕПТ *НЕХВАТКА/SCARCITY* В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

В статье рассмотрено имя и содержание когнитивного концепта НЕХВАТКА / SCARCITY в англоязычном экономическом дискурсе. Содержание концепта, образованного совокупностью семантических признаков, мотивировано базовым признаком «отсутствие определенного количества» с отрицательной оценкой «меньше нормы». Эти признаки профилируются в доменах ЭКОНОМИКА и МАТЕМАТИКА и мотивируют соответствующие когнитивные признаки и их концептуальные связи с другими концептами в дискурсе.

Ключевые слова: англоязычный экономический дискурс, когнитивный концепт, нехватка, семантический признак.

Summary

N. OLIYNYK. THE CONCEPT *SCARCITY* IN THE ENGLISH ECONOMIC DISCOURSE

The article explores the name and content of the concept SCARCITY in the English economic discourse. The content of the concept includes a set of semantic features and is motivated by the basic feature "an inadequate amount" with a negatively evaluated property "less than the norm". These features are profiled in the domains ECONOMY and MATHEMATICS and motivate the corresponding cognitive features and its conceptual relations with other concepts in the discourse.

Key words: cognitive concept, English economic discourse, scarcity, semantic property.